

**ÇANAKKALE MERKEZE GELEN
SELANİK MÜBÂDİLLERİ**

**THE TURKISH MIGRANTS SETTLED IN CANAKKALE CAME
FROM THESSALONIKI**

Cengiz PARLAK

Öğretim Görevlisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi

ÖZET

Yunan ve Türk Halklarının Mübâdelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol, 30 Ocak 1923'te Lozan Antlaşması içerisinde Türk ve Yunan devletleri arasında imzalanmıştır. Bu sözleşme ile Anadolu'ya, Yunanistan ana topraklarıyla Ege adalarından Türk mübadil göçmenler getirilmiş ve yerleştirilmiştir. Çanakkale'ye de Selanik ve civarı başta olmak üzere Girit, Limni ve Midilli adalarından mübâdil ve muhacirler getirilip yerleştirildiği görülmektedir. Selanik ve civarından Çanakkale merkeze gelen Türk mübadil göçmenlerin geliş tarihleri, aile sayıları, meslekleri, toplam nüfusları ve bu bölgede yaşadıkları sorunlar, mübadillerin iskân bölgesine geldiklerinde kaydedildikleri defterde görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Göç, Selanik, Lozan

SUMMARY

The convention concerning the exchange of Greek and Turkish populations was signed at Lausanne on 30 January 1923 between the governments of Greece and Turkey and was included in the peace treaty of Lausanne concluded on January 30, 1923. In accordance with the convention, half a million Turks migrated to Anatolia from Mainland Greece and the Aegean Islands. The Turkish migrants settled in Canakkale came mostly from Thessaloniki, Crete, Lemnos and Lesbos. Their numbers, profession, the date of their arrival and the problems they encountered were recorded on the migration registers.

Key words: migration, Thessaloniki, Lausanne

Giriş

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'nı kaybetmesiyle, 1919–1922 yılları arasında Yunanistan Batı Anadolu'yu işgal etmiş ve buralardaki şehir, kasaba ve köylerde Rum nüfusun artması için büyük faaliyetlere girişmişti¹. Ancak 1922'de yenilen Yunanlılar, oldukça fazla Rum nüfusun² Batı Anadolu'dan Yunanistan'a göç etmesini engelleyemedi. Üstelik bu durum Yunanistan'da önemli ölçüde bir iskân sorununun doğmasına yol açtı. Sorunun ortaya çıkmasından sonra Yunanistan'da bulunan Türklere karşı baskılar arttı. Türklerin hukukî hakları Yunan Hükümeti tarafından korunmuyordu.

Diğer taraftan Türk tarafında da sorunlar yaşanmaya başlamıştı. Savaş, Türk halkına büyük zararlar vermişti. Ayrıca Yunanistan'daki Türkler, baskı ve adaletsizlikten kurtarılıp bir an evvel Anadolu topraklarına yerleştirilmeliydi.

Her iki tarafın da sınırları içerisinde başka sorunları olduğu için acilen yapılması gereken, karşılıklı bir anlaşma ile göç sorununu çözmekti. Bunun için, 30 Ocak 1923'te Lozan Antlaşması içerisinde, “Yunan ve Türk Halklarının Mübâdelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol”, E. K. Venizelos, M. İsmet, D. Caclamanos, Dr. Rıza Nur ve Hasan imzalarıyla kabul edildi³. Sözleşmenin maddeleri belirlenerek Türkiye'nin isteğiyle mübâdelenin “zorunlu” olması kararlaştırıldı. Bu sözleşmeye göre, Türk

¹ Cengiz Orhonlu, “Yunan İşgalinin Meydana Getirdiği Göç ve Yunanlıların Yaptıkları Tehcirin Sonuçları Hakkında Bazı Düşünceler”, **Belleten**, XXXVII / 148, Ankara 1973, s. 487; Celâl Bayar, **Ben de Yazdım Milli Mücadeleye Giriş**, V, İstanbul 1967, s. 1455.

² Ömer L. Barkan Anadolu'yu terk eden Rumların sayısını 1.221. 849 olarak vermiştir. Bkz. Ömer L. Barkan, “Harp Sonu Tarımsal Reform Hareketleri”, **Türkiye'de Toprak Meselesi, Toplu Eserler I**, İstanbul 1980, s. 58; Çağlar Keyder kaçan Rumların sayısını yaklaşık bir milyon olarak vermektedir. Bkz. Çağlar Keyder, **Türkiye'de Devlet ve Sınıflar**, İletişim yayınları, İstanbul 1993, s. 99; Yunanistan nüfusu üzerine yapılan bir araştırmada, Anadolu mağlubiyeti üzerine Yunanistan'a gelen muhacir sayısı 1.069.957 olarak verilmektedir. Bkz. N. J. Svoronos, **Yunanistan Nüfusu ve Yunanistan Nüfus Sayımları**, Çev. M. Galip, Ankara 1935, s. 32.

³ **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar Belgeler**, c. II, Takım: 2, Çev. Seha L. Meray, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Ankara 1973, s. 95; İsmail Soysal, **Tarihçeleri ve Açıklamalarıyla Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları C.I (1920-1945)**, T.T.K., Ankara 1983, s.183.

topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyruklular ile Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyrukluların, 1 Mayıs 1923 tarihinden itibaren başlayarak zorunlu mübâdelesine girişilecekti⁴.

Sözleşmenin imzalanmasından sonra Türk Hükümeti de mübâdelenin iyi şartlar altında gerçekleşmesi ve gelecek Türk mübâdil ve muhacirlerin Anadolu'ya nakledilmeleriyle, burada iskân edilmelerinden üretici duruma geçmelerine kadar olan süreçteki sorunlarıyla ilgilenmek amacıyla Mübâdele İmar ve İskân Vekaleti kurup hakkında kanun çıkarttı⁵.

Mübâdele başladıktan sonra en önemli ve zor aşama mübâdillerin taşınmasıydı. Bu aşama deniz ve kara ulaşımı sayesinde yapılacaktı. Türk Hükümeti deniz yolundan yapılacak olan taşıma işleri için bir ihale açtı. İhaleye Yunan, Ermeni, İtalyan ve Türk vapur birlikleri iştirak etti. İtalyanlar ihaleyi kazandılar. Fakat daha sonra Türk vapurcularının bu işi İtalyanlardan daha ucuza yapabileceklerini belirtmeleri üzerine, ilk ihale iptal edildi ve yeni ihale, Seyr-i Sefain İdaresi ile Türk Vapurcuları Birliği'ne bırakıldı⁶.

Taşıma ücretleri mübâdiller tarafından karşılanacaktı. Fakat fakir olanlardan para alınmaması ve hükümetin bu masrafı üstleneceği belirtildi⁷. Mübâdillerin irkap (yükleme) ve ihraç (indirme) iskeleleriyle

⁴ **Lozan Barış Konferansı**, c. II, s. 89-95; Soysal, **a.g.e.**, s.183.

⁵ İsmail Arar, **Hükümet Programları (1920-1965)**, İstanbul 1968, s. 34-35; Ayrıca, Mübâdele İmar ve İskân Vekaletinin kuruluş süreci, teşkilatlanması, görevleri ve Mübâdele İmar ve İskân Kanunu hakkında ayrıntı için Bkz. Kemal Arı, **Büyük Mübadele, Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995, s. 22-70; Vekaletin mübâdil ve muhacirlerin nakledilmelerinden iskan edilmelerine kadar olan sürecin daha iyi ve düzgün sürdürülmesi amacıyla 8 Kasım 1923 tarihinde Meclis'te 21 Maddelik Mübâdele, İmâr ve İskân Kanunu çıkarıldı. Bkz. **Düstur**, c.V, 3. tertip, İstanbul 1931, s. 407-410.

⁶ Kemal Arı, "Mübadele Göçmenlerini Türkiye'ye Taşıma Sorunu ve İzmir Göçmenleri(1923-1924)", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, I / 1, İzmir 1991, s. 23.

⁷ Arı, **a.g.e.**, s. 38; Yunanistan sınırları içerisinde Müslüman cemaat örgütlenmesi olarak kurulan Cemaat-ı İslamiyeler, mübâdele esnasında Müslüman mübâdillere göç konusunda bürokratik işlemler hakkında bilgi verdikleri gibi, fakir olan mübâdil ve muhacirlerin Anadolu'ya taşınmalarında maddi olarak masraflarını da karşılıyorlardı. Bkz. Ayşe N. Adıyeye, **Yunanistan Sınırları İçinde Müslüman Cemaat**

vapurlardaki sağlık, yiyecek, giyecek vb. ihtiyaçlarının karşılanması için de, Mübâdele İmar ve İskân Vekaleti tarafından Hilâl-i Ahmer Cemiyetinden yardım istendi. Vekalet ve Hilâl-i Ahmer arasında 6 Mart 1924'te, muhacir ve mübâdillerin ihtiyaçlarının çeşitli irkap ve ihraç iskelelerinde karşılanması için gerekli tedbirler ve teçhizat Hilâl-i Ahmer tarafından sağlanmak üzere bir anlaşma yapıldı. Böylece Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin de mübâdil ve muhacirlerin taşınması ve iskân ettirilmeleri sırasında, resmî mübâdele yetkililerinin ulaşamadığı yerlerde etkin olduğu görülmektedir⁸.

Muhacir ve mübâdillerin taşınması hazırlıkları yapıldıktan sonra, onların Anadolu'da nerelere yerleştirilecekleri, geldikleri yerin iklim, ziraat, sanat ve meslekî kabiliyetlerine göre belirleniyordu⁹. Mübâdele İmar ve İskân Vekili Mustafa Necati Bey¹⁰ de basın aracılığıyla Türk halkını bilgilendiriyordu. Verdiği beyanatlarda, ilk iş olarak iskân bölgelerini tespit etmek için bu işlerden anlayan kişilerden oluşan bir komisyon kurduklarını ve ilk etapta gelecek olan 150 bin kişinin iskân bölgelerini tespit ettiklerini söylüyordu. Yapılan tespite göre, Selânik'ten gelecek olan ve içerisinde çiftçi, ipekçi, bahçıvan ve tüccar bulunan 20 bin kişi, Bursa, Tekirdağ, İstanbul ve Rumeli'ye yerleştirilecekti. Girit ve adalardan gelecek olan 30 bin kişi zeytin bölgelerine, Drama, Kavala ve civarından gelecek olan 100 bin kişi de Anadolu'da tütün yetiştirilen Samsun, İzmir ve Karesi bölgelerine yerleştirilecekti¹¹. Mecliste yapılan

Örgütlenmeleri: Cemaat-ı İslamiyeler 1913–1998, Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi Yayınları, Ankara 2001, s. 63–66; Mehmet Çanlı araştırmasında taşımının ücretsiz yapıldığını belirtmektedir. Bkz. Mehmet Çanlı, “Yunanistan'daki Türklerin Anadolu'ya Nakledilmesi II”, **Tarih ve Toplum**, Sayı: 130, İstanbul 1994, s. 53.

⁸ Mesut Çapa, “Lozan'da Öngörülen Türk Ahâli Mübadelesinin Uygulanmasında Türkiye Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti'nin Katkıları”, **Atatürk Yolu**, Yıl:1 Sayı:2, Ankara 1988, s. 243-244.

⁹ **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (T.B.M.M.Z.C.)**, Devre: II, İçtima: I, c. III, s. 184.

¹⁰ **T.B.M.M.Z.C.**, Devre: II, İçtima:I, c.II, s. 826; Arar, **a.g.e.**, s. 34-35. İzmir mebusu Mustafa Necati Bey Vekâletin ilk bakanı olarak 20 Ekim 1923'te TBMM'de yapılan seçimle göreve getirildi. Kendisi bu görevde 6 Mart 1924 yılına kadar kaldı.

¹¹ **Ahenk**, 6 Kanunuevvel 1923.

görüşmeler ve vekâletin çalışmaları sonucunda Türkiye on iskan bölgesine ayrılarak bölgelerin sınırları belirlendi¹². Buna göre;

Birinci Bölge: Sinop, Samsun, Ordu, Giresun, Trabzon, Gümüşhane, Amasya, Tokat Çorum

İkinci Bölge: Edirne, Tekfurdağı, Gelibolu, Kırkkilise, Çanakkale.

Üçüncü Bölge: Balıkesir vilâyeti.

Dördüncü Bölge: İzmir, Manisa, Aydın, Menteşe, Afyon.

Beşinci Bölge: Bursa

Altıncı Bölge: İstanbul, Çatalca, Zonguldak.

Yedinci Bölge: İzmit, Bolu, Bilecik, Eskişehir, Kütahya.

Sekizinci Bölge: Antalya, Isparta, Burdur.

Dokuzuncu Bölge: Konya, Niğde, Kayseri, Aksaray, Kırşehir.

Onuncu Bölge: Adana, Mersin, Silifke, Kozan, Ayıntab, Maraş.

Yerleşim alanları belirlendikten sonra gelecek olan mübâdillerin sayıları ve geldikleri yerlere göre iskân bölgeleri vekâlet tarafından belirlenerek bir tablo haline getirildi.

¹² **Tanin**, 13 Kasım 1923.

Mübadeleye Tabi Olarak Bu Kere Rumilinden Gelecek Müslümanların Miktarı¹³

Memleketleri	Tütüncü	Çiftçi	Bağcı ve Zeytinci	Yekun	İskân Olunacakları yerler
1 Bir kısım Drama ve ekser Kavala ahali	30.000	0	0	30.000	Samsun ve havalisinde iskân edileceklerdir.
2 Serez livası ahali	20.000	15.000	5.000	40.000	Adana ve havalisinde iskan edileceklerdir.
3 Kozana, Girebene, Naslıç ve Kesriye havalisi	2.500	15.000	5.000	22.500	Malatya ve havalisinde iskân edileceklerdir.
4 Kayalar, Karaferye, Vodine, katerin, Alasonya, Langaza, Demirhisar, Gevgilinin Yunanistana kalan köyleri, Karacaabat Yenice-i Vardar ve havalisi	3.500	25.000	15.000	43.000	Amasya, Tokat, Sivas ve havalisi
5 Zeytüncü, Drama ve Kavalılarla Selanik havalisi	4.000	20.000	40.000	64.000	Manisa, İzmir, Menteşe, Denizli havalisi
6 Kesendire, Poliroz, sarışaban, Avrethisar, Nevrekop ve havalisi	20.000	55.000	10.000	90.000	Çatalca, Tekfurdağı livaları, ve havalisi Karaman, Niğde, ve havalisi
7 Preveze ve Yanya havalisi	15.000	40.000	---	55.000	Antalya, Silifke ve havalisi
8Midilli, Girit, ve sair adalar havalisi	0	30.000	20.000	50.000	Ayvalık, Edremit, Mersin ve havalisi
Yekun	95.000	200.000	100.000	395.000	

Görüldüğü gibi tabloda Çanakkale'ye gelecek olanların miktarları yer almamaktadır. Bununla beraber Çanakkale'ye Selanik ve civarı başta olmak üzere Girit, Limni ve Midilli adalarından mübâdil ve muhacirler

¹³Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Toprak İskan Genel Müdürlüğü(B.C.A., T.İ.G.M.), 272. 11/23.121.10, 2 Kanunuevvel 1927.

getirilip yerleştirilmiştir¹⁴. İskân bölgeleri içerisinde ikinci bölgede bulunan Çanakkale’de Rumlardan kalan emvâl-i metruke de bulunmaktaydı. Çanakkale’de Türk Hükümeti herhangi bir mübâdil veya muhacir köyü¹⁵ kurmadığı için gelecek olan mübâdil ve muhacirler bu “emvâl-i metruke”den yararlanacaklardı. Çanakkale bölgesinde firar eden ve kaybolan Rumlardan kalan emvali metruke hakkında Toprak İskân Genel Müdürlüğü’nde 1924 yılına ait bir belgedeki bilgiler şu şekildedir¹⁶:

“Rum nüfus	: Erkek 9.565, Kadın 9.056
Hane	: adet: 1.996, toplam değeri: 226.463 lira
Han	: adet: 1, toplam değeri: 800 lira
Dükkan	: adet: 391, toplam değeri: 34.891 lira
Fırın	: adet: 44, toplam değeri: 8.547 lira
Mağaza	: adet: 158, toplam değeri: 25.831 lira
Değirmen	: adet: 5, toplam değeri: 946 lira
Muhtelif malî	: adet: 96, toplam değeri: 9.846 lira
Bağ	: adet: 3.574, toplam değeri: 33.938 lira
Arsa	: adet: 412, toplam değeri: 28.273 lira
Zeytinlik	: adet: 343, toplam değeri: 15.468 lira
Bahçe	: adet: 4, toplam değeri: 6.446 lira”

Yine aynı genel müdürlüğe ait 1927 tarihli bir belgeye göre, Çanakkale’de mübâdeleye tabi “emvali metruke”de iskân olunabilecek göçmen hane sayısı 1.739 ve buna karşılıklıta göçmen nüfusu 4.856

¹⁴ **Göçmen Esas Defteri**, 1927 Yılı Mübâdil Göçmenlere Ait Fihrist Çanakkale.

¹⁵ 1924 yılı içerisinde Mübâdele İmar ve İskân Vekili Necati Bey, Mecliste, mübâdillerin barınmaları hakkındaki sorular üzerine yaptığı açıklamada, ülke genelinde yapılacak köyleri saymış ve bunların arasında Çanakkale bölgesinin adı geçmemiştir. Bkz. **T.B.M.M.Z.C.**, Devre:II, İçtima:II, c. VII / I, s.1042; Ayrıca, Mübâdele esnasında yapılan evlerin mimarisi, yapımında kullanılan malzeme ve kurulan köylerin planları hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. Ali Cengizkan, **Mübadele Konut ve Yerleşimleri**, Arkadaş Yayıncılık, Ankara 2004.

¹⁶ **B.C.A., T.İ.G.M.**, 272. 1.0 / 2. 13. 7., 23 Aralık 1924.

kişiydi¹⁷. Çanakkale'deki emval-i metruke'ye, Selanik ve civarından¹⁸ gelen mübâdiller yerleştirilmişlerdi.

Selanik şehri mübâdele esnasında bölgenin en önemli merkezi konumunda olup çevre kaza ve köylerden Türk mübâdillerin toplandığı irkap iskelesi durumundaydı. 1923 sonu ve 1924 yılının ilk aylarında Selanik'te on bini aşkın mübâdil toplanmış durumdaydı. Mübâdillerin Anadolu'ya nakledilmeleri hava şartları nedeniyle gecikmelere uğramaktaydı. Yaşanan gecikmeler, mübâdillerin hem havaların kötü gidişatından etkilenmelerine hem de Yunanistan'ın haksız davranışlarına maruz kalmalarına sebep oluyordu¹⁹. Türk hükümeti olumsuzlukları gidermeye çalışmış ve mübâdillerin bir an evvel Anadolu topraklarına getirilmeleri için vapurları Selanik iskelesine göndererek mübâdilleri iskan edilecekleri bölgelerine ulaştırmaya başlamıştır.

Ekim 1923'te göreve başlayan Selanik mübâdele heyeti²⁰, mübâdillerin göç işlemleri ve taşınmaları konusunda oldukça zorluk çekmiştir²¹. Mayıs 1923'te başlaması planlanan mübâdelenin her iki ülkenin yaşadıkları çeşitli siyasal, sosyal ve ekonomik sorunlar nedeniyle başlayamadığı ve

¹⁷ B.C.A., T.İ.G.M., 272. 1.1 / 23. 121. 10., 2 Kanunuevvel 1927.

¹⁸ **Göçmen Esas Defteri**' ne göre Selanik ve civarı şu isimler altında görülmektedir: Kılıkış, Yenice-i Vardar, Vodina, Karacaabat, Toprak, Kayalar, Kavala, Florina ve Drama. Gelen mübâdilin geldiği yerin hanesinde eğer Selanik'ten geldiyse sadece *Selanik*, eğer *Florina*, *Kavala* veya yukarıdaki isimlerden başka birinden geliyorsa *Selanik-Kavala*, *Selanik-Florina* şeklinde yazılmaktadır. Fakat Kavala'da da irkap iskelesi olmasına rağmen, defterde Selanik-Kavala şeklinde belirtilmektedir. Ayrıca, İskân-ı Teâvün Cemiyeti Umûmî Kongre Mübâdele Encümeni Mazbatası'nda Selanik vilayetine bağlı kasabalar olarak, Doyuran, Yenice-i Vardar, Karaferye, Vodina, Katerin, Karacabat, Gevgili, Kılıkış, Langaza görülmektedir. Florina, Manastır vilayetine bağlı olarak verilmektedir. Drama ve Kavala ise ayrı olarak belirtilmiştir. Bkz. **İskân-ı Teâvün Cemiyeti Umûmî Kongre Mübâdele Encümeni Mazbatası**, İzmir 1339, s. 7.

¹⁹ Selanik'te toplanan Türk mübâdil ve muhacirlerinin içinde buldukları koşullar için Bkz. **T.B.M.M.Z.C.**, Devre:II, İçtima:II, c. X, s. 26; **Tanin**, 27 Kanunuevvel 1923; **Tanin**, 9 Kanunusani 1924; **İleri**, 22 Şubat 1924.

²⁰ Muhtelit Mübâdele Komisyonu, Selânik, Kavala, Drama, Hanya, Kandiye ve Resmo'da beşer kişiden oluşan ara komisyonlar kurarak, mübâdillerin nerelere gideceğini belirliyor ve mallarının kayıtlarını yaptırıyordu. **T.B.M.M.Z.C.**, Devre:II, İçtima:II, c. IX, s. 58; **Ayn Tarihi**, II / 4, Kanunuevvel 1923, s. 20; Arı, **a.g.m.**, s. 34-35.

²¹ **Ahenk**, 8 Teşrinievvel 1923.

ancak 1923 yılı kasım ayının ortalarında başladığı görülmektedir²². Gazete haberlerine göre 1923 Kasım ayı içerisinde Selanik ve Girit'in Hanya şehrinden mübâdillerin gelecekleri bildirilmektedir²³. 1923 yılının Kasım ayında fiilen taşıma işlemlerinin başlamasıyla büyük miktarda mübâdil yıl sonuna kadar Selanik, Kavala ve Girit irkap iskelelerinden Anadolu'ya getirilmişti²⁴. Yine aynı iskelelerden 1924 yılının Ekim ayına kadar özellikle Ocak, Şubat, Mart, Nisan ve Mayıs aylarında çeşitli miktarlarda mübâdil ve muhacirler Anadolu'nun ihraç iskelelerine getirilmiş ve iskân bölgelerine yerleştirilmiştir²⁵.

Çanakkale merkeze Selanik ve civarından gelen mübâdillerin varış tarihleri hakkında Göçmen Esas Defteri'nde iki tarih gösterilmektedir. Kılıkış'tan gelen bir mübâdil ailesinin "İskan mahalline geldiği tarih" hanesinde 23 Kanûn-i sâni 1340 (23 Ocak 1924), Yenice-i Vardar mübâdilinin aynı hanesinde 21 Kanûn-i sâni 1340 (21 Ocak 1924) yazmaktadır²⁶. Bu iki farklı tarihin nedeni, gelen mübâdil ailelerin değişik kasaba ve köylerden Selanik irkap iskelesine gelmiş olmalarından başka, vapurlarda yeterince yer kalmayınca aynı bölgeye gidecek olan mübâdillerin başka vapurlar ile iskan bölgesine gönderilmesidir. Örneğin Gelibolu'ya Selanik'in Langaza kazasından gelecek olan mübâdillerin iki değişik vapurla ve farklı sayılarda gönderildiği görülmektedir. Gelişleri arasında 10 günlük bir farklılık vardır²⁷.

²² Mübâdeleye Teşrinisani ortasında başlanmasının suret-i kat'iyede takarrür ettiği Atina'dan bildiriliyor. **Ahenk**, 21 Teşrinievvel 1923; **Hakimiyet-i Milliye**, 16 Teşrinievvel 1923.

²³ **Tanin**, 23 Teşrinisani 1923.

²⁴ 1923 Aralık ayı içerisinde çeşitli irkap iskelelerinden Anadolu'ya gelen mübâdil ve muhacir sayısı 28.647 olarak vekâletten beyan edilmişti. **Aym Tarihi**, II / 4, Kanunuevvel 1923, s. 20.

²⁵ Mübâdele İmar ve İskân Vekaletinin, basına halkı bilgilendirmek için verdiği aylık beyanatlar içerisinde, Ocak 1924'te 29.963, Şubat'ta 19.973, Nisan'da 56.979, Mayıs'ta 66.326, mübâdil ve muhacirin Anadolu'ya getirildiği açıklanmaktadır. **Sada-yı Hak**, 12 Şubat 1924; **Hakimiyet-i Milliye**, 5-6 Şubat 1924; **Aym Tarihi**, II / 5, Kanunusani 1924, s. 248; **İleri**, 23 Mart 1924; **Hakimiyet-i Milliye**, 21 Mart 1924; **Aym Tarihi**, III / 7, Mart 1924, s. 77; **Aym Tarihi**, III / 7, Nisan 1924, s. 81.; **Aym Tarihi**, III / 7, Mayıs 1924, s. 82.

²⁶ **Göçmen Esas Defteri**, s. 2

²⁷ Çanlı, **a.g.m.**, s. 52.

Yukarıdaki iki farklı tarihe rağmen, Çanakkale merkeze gelen Selanik mübâdillerinin varış tarihleri 1924 yılının Ocak ayı olarak görülmektedir. Diğer kasaba ve köylerden gelen mübâdiller için herhangi bir varış tarihi belirtilmemiştir. Gazete ve arşiv belgelerinde de Selanik mübâdillerinin Çanakkale merkeze varmaları hakkında haber ve belge bulunamadığından kesin bir sonuca varılamamaktadır. Göçmen Esas Defteri'ndeki kayıtlar, mübâdillerin nüfusları, aile sayıları, kaçar kişilik ailelerden oluştukları, meslekleri, kendilerine verilen ev, arsa, bağ, bahçe ve tarlalar hakkında sayısal bilgilerle, bazı ailelerin durumları hakkında açıklamalar içermektedir. Çanakkale'ye en fazla ailenin ve nüfusun geldiği yer Yenice-i Vardar'dır. Buradan Çanakkale merkeze 63 aile 253 nüfus gelmiştir. 55 aile ve 220 nüfus ile Florina ikinci sırada yer almaktadır. 11 aile 67 nüfus ile Kalkış, 14 aile 54 nüfus ile Selanik, 4 aile 16 nüfus ile Vodina, 2 aile 4 nüfus ile Kavala, birer aile üçer nüfus ile Drama ve Kayalar, birer aile ikişer nüfus ile de Karacaabat ve Toprak kasabaları Göçmen Esas Defteri'nde yer almaktadır.

En fazla aile ve nüfusa sahip olan Yenice-i Vardar mübâdillerinin arsa ve gayrimenkul alımında da sayıca üstünlükleri görülmektedir. Ayrıca 63 aile içerisinde 44 adet mesleği belirtilmemiş aile reisi olmasına rağmen, 17 rençper, 1 çiftçi ve 1 hoca bulunmaktadır. Ailelerin nüfusları ise, bir kişilik 2 aile, iki kişilik 9 aile, üç kişilik 17 aile, dört kişilik 15 aile, beş kişilik 7 aile, altı kişilik 9 aile, yedi kişilik 2 aile, sekiz kişilik ve on bir kişilik birer aile olarak deftere kaydedilmiştir. Yenice-i Vardar mübâdilleri Çanakkale merkezden, 4 adet bir odalı, 3 adet iki odalı ev ve oda sayısı belirtilmemiş fakat bizim görüşümüze göre tek oda olduğunu düşündüğümüz 53 adet daha ev almışlardır. 63 aile içerisinde sadece 4 aile ev alamamıştır. 3 aile de çift ev sahibi olarak belirtilmiştir²⁸. Çanakkale merkezin farklı yerlerinden ve değişik büyüklerde 351 tarla, 63 bağ ve 20 zeytinlik, Yenice-i Vardar mübâdillerine ekip biçmeleri ve üretici duruma geçmeleri için verilmiştir.

55 aile ile ikinci sırayı alan Florina mübâdilleri arasında 34 adet mesleği belirtilmemiş aile reisi vardır. Bunların yanı sıra 8 rençper, 2 çiftçi, 5

²⁸ Buradaki ev dağıtımında rakamlar arasında yanlışlık vardır. 63 ailenin içerisinde 59 aile ev almış olarak görülmektedir. Ev alanların arasında üç aile çift ev almıştır. Buna göre, 56 aile tek ev almış ve üç aile de toplam 6 ev almıştır. Toplamda ise 62 ev olması gerekmektedir. Fakat 4 adet bir odalı, 3 adet iki odalı ve oda sayısı belli olmayan 53 adet evin toplamı ise 60'tır.

tütüncü, 1 memur, 1 çoban, 1 kalburcu, 1 dülger, 1 kunduracı ve bir de aşçı bulunmaktadır. İki kişilik 9 aile, üç kişilik 13 aile, dört kişilik 13 aile, beş kişilik 11 aile, altı kişilik 7 aile ve yedi kişilik 2 aile ile, ailelerin nüfusları kaydedilmiştir. Florina mübâdilleri 1 adet bir odalı, 1 adet iki odalı ve oda sayısı belli olmayan 51 adet ev almışlardır. 1 aile de çift ev almıştır. 3 aile ise hiçbir çeşit hane alamamıştır. Florina mübâdillerine 316 tarla, 51 bağ ve 30 zeytinlik verilmiştir.

67 nüfus ile üçüncü sırada yer alan Kalkış'dan 3 rençper, 2 çiftçi, 2 arabacı, 3 demirci ve bir de mesleği belirtilmemiş 11 aile gelmiştir. Ailelerin nüfusları, iki, üç, dört, yedi ve dokuz kişilik birer aile ile beş, altı ve on kişilik ikişer olarak kayıtlarda görülmektedir. Bu ailelerden 3 tanesi iki odalı, 7 tanesi ise oda sayısı belli olmayan evler almışlardır. Bir aile de ev alamamış görünüyordu. İyi, orta ve aşağı derecelerde 28 tarla, 1 zeytinlik ve 1 bağ Kalkış mübâdillerine dağıtılmıştır.

Selanik merkezden gelenler, 14 aile 54 nüfus ile dördüncü sırada yer almaktadır. Mesleklere göre dağılımlarında, 6 mesleği belirtilmemiş ile hepsinden birer adet olmak üzere rençper, çiftçi, marangoz, kunduracı, tüccar, aşçı, eshab-ı emlak ve kahveci bulunmaktadır. İki ve üç kişilik üçer aile, dört kişilik 4 aile, beş kişilik 2 aile ile altı ve yedi kişilik birer aile deftere kaydedilmiştir. Ailelerden hepsi ev almış görünmektedir. Bunlardan ikisi 2 odalı, biri 3 odalı ve on biri de oda sayısı belli olmayan evler almışlardır. Arazi dağıtımında ise 25 tarla, 3 bağ, 1 zeytinlik ve 2 sebze bahçesi mübâdillere verilmiştir.

Beşinci sırada yer alan Vodina'dan 4 aile 16 nüfus gelmiştir. Aileler rençper, çiftçi ve 2 adet bakkal olarak görünmektedir. Ailelerin nüfusları, iki ve dört kişilik birer aile, beş kişilik 2 aile olarak deftere yazılmıştır. Bir aile 2 odalı, 2 aile de oda sayısı belli olmayan evler almışlardır. Bir aile ise ev alamamıştır. Vodina mübâdillerine sadece 11 adet tarla verilmiş görünüyordu. Bağ ve diğer arazi çeşitleri verilmemişti.

Kavala mübâdilleri 4 nüfus 2 aile olarak Çanakkale'ye gelmişler ve bu ailelerden biri aşçı, diğerinin ise mesleği belirtilmemiştir. Bir aile 1 kişi, diğer aile ise üç kişiden oluşmaktadır. İki ailenin birine 2 odalı diğerine ise 1 odalı ev verilmiştir. Fakat her iki aile de arazi alamamıştır.

Drama'dan ve Kayalar'dan birer aile ve üçer nüfus gelmiştir. Drama'dan gelen aileye 1 ev, Kayalar'dan gelen aileye ise beş odalı 1 ev verilmiştir. Her iki aileye arazi taksimi yapılmamış ve meslekleri de belirtilmemiştir. Toprak ve Karacaabat'tan birer aile ve ikişer nüfus gelmiştir. Toprak'tan gelenin mesleği semerci olup 2 odalı bir ev ve Karacaabat'tan gelenin ise mesleği belirtilmemiş olup bir ev almıştır. Her iki aile de hiçbir arazi alamamışlardı.

Selanik ve bölgesinden gelen mübâdillerin sayılarla ilgili durumu yukarıda anlatıldığı şekildedir. Toplamda 624 nüfus, 153 aile Selanik mübâdili, Mübâdil Esas Defterine göre Çanakkale merkeze gelmişti. Bu mübâdillere 146 ev, 731 tarla, 118 bağ, 52 zeytinlik ve 1 sebze bahçesi verilmişti. Ailelerden bazıları ev, bazıları ise arazi alamamış olarak görünmektedir²⁹.

Mübâdillerin çoğunun beş bölgeden geldiği fark edilmektedir. Yenice-i Vardar, Florina, Kılıkış, Selanik merkez ve Vodina. Diğer ailelerin az olarak gelmesi, Çanakkale bölgesinin iklimi, zirai ve ticari faaliyetleri açısından bu bölgelere yakın olmaması ile açıklanabilir. Yine de mübâdiller arasında firar olayları da görülmektedir.

Anadolu genelinde olduğu gibi Çanakkale'ye gelen Selanik mübâdilleri arasında da iskân bölgesini terk edenler olmuştur. Bunlar deftere işlenmiş olup aileler hakkında firar açıklaması yapılmıştır. Gerçekleşen firar olaylarında herhangi bir tarih belirtilmemiş sadece ailenin bilgilerinin yazıldığı sütun ve satırda açıklamalar yapılmıştır.

İlk olarak vereceğimiz firar olayında, 10 kişilik ailesiyle Selanik Kılıkış'tan gelen arabacı Faik Osman'ın İzmir'de firarda olduğu görülmektedir. Ailesi içerisinde karısı, annesi, kız kardeşleri, erkek kardeşi ve onların eşleri bulunmaktadır. Kendisinin karısıyla ya da tek başına mı firarda olduğu bilinmemektedir³⁰.

Selanik merkezden gelen ve 6 nüfuslu ailesi bulunan Ali oğlu Celil'in kendisinin İzmir'de olduğu belirtilmiştir³¹. Selanik Karacaabat

²⁹ Göçmen Esas Defteri, s. 1-58.

³⁰ a.g.e., s. 4.

³¹ a.g.e., s.5.

mübâdillerinden İdris oğlu İbrahim ve karısının “Fırar” olduğu ve bu aileye sadece hane verildiği defterde görülmektedir³². Kunduracı ve Selanik merkez mübâdillerinden Hasan Yusuf oğlu Mehmet, toplam 5 kişilik aile nüfusuyla İzmir’de bulunmaktadır³³. Selanik Vodina mübâdillerinden Yusuf bin Ömer biraderi ile Çanakkale merkezde iki tarla almış fakat ev alamamıştı. Defterin açıklamalar kısmında “Fırar ve mahallî ikâmeti meçhul” şeklinde bir not düşülmüştü³⁴. 18 ve 15 yaşlarındaki bu iki kardeşin başka bir şehir veya kasabadaki yakınlarının yanlarına gittikleri düşünülebilir.

Kılıkış mübâdillerinden arabacı Hüseyin bin Ahmet toplam üç kişilik ailesiyle (eşi ve oğlu) fırar etmiştir. Ancak yerleri belirtilmemiştir³⁵. Fakat Toprak mübâdillerinden Ahmet İdris ve eşinin Çanakkale merkezi terk ettikleri ve İstanbul’da oldukları defterde belirtilmiştir³⁶. Yenice-i Vardar’dan gelen rençper Hüseyin Pehlivanoglu Molla Ahmet, yanında eşi, kızı ve gelini ile Çanakkale merkezde iskân edilip hane, bağ ve tarla almış görünmektedir. Fakat açıklamalar kısmında “İzmir’in Ahmetler nahiyesinde” şeklinde bir nota ilaveten “Kendisinin fırar olmasından yerine gelini Saffet Hanım geçmiştir” diye bir not daha düşülmüştür³⁷. Bu durumda, Molla Ahmet ya tek başına ya da karısı ve kızı ile İzmir’in Ahmetler nahiyesine gitmişti. Her iki durumda da yerine gelini malları almış olarak geçmiştir.

Lotu Hüseyin oğlu Mehmet eşi ve iki oğlu ile Florina’dan Çanakkale merkeze gelmiş fakat oğullarından birinin fıradada olduğu açıklamalarda belirtilmişti³⁸. Yenice-i Vardar’dan gelen Hasan Köle oğlu Ramazan eşi ve oğlu ile fıradadır³⁹. Florina mübâdillerinden Seyit oğlu İsmail’in eşi ile İzmir’e kaçtıkları belirtilmiştir⁴⁰. Hiçbir mal almayan Florina

³² a.g.e., s.7.

³³ a.g.e., s.10.

³⁴ a.g.e., s.10.

³⁵ a.g.e., s.16.

³⁶ a.g.e., s.19.

³⁷ a.g.e., s.28.

³⁸ a.g.e., s.30.

³⁹ a.g.e., s.33.

⁴⁰ a.g.e., s.35.

mübâdillerinden Süleyman kerimesi Gülistan'ın, toplam üç kişilik ailesiyle İzmir'de firarda oldukları açıklanmıştır⁴¹.

Hane, bağ, zeytinlik ve tarla alan Yenice-i Vardar mübâdillerinden Kerim oğlu Hasan oğlu Arif ve toplam yedi kişilik ailesi İzmir'in Ahmetler nahiyesine firar etmişlerdir⁴². Nereye firar ettikleri belli olmayan mübâdiller arasında Florinalı Karanfil oğlu Ramazan ve eşi de bulunmaktadır⁴³. Yine Florina mübâdillerinden Halim oğlu Hayrettin eşi, iki oğlu ve kızı ile Çanakkale'ye gelmiş fakat eşi firar etmiştir. Nereye gittiği de tam olarak bilinmemektedir⁴⁴. Florina mübâdillerinden olan bir başka ailede de, Çoban Bekir oğlu Ali'nin karısı İzmir'e firar etmiştir⁴⁵. Florinalı bir başka mübâdil aile ise, ailecek firar etmişlerdir. Nereye gittikleri belli değildir⁴⁶. Eşi Bergama'ya kaçan Yaşar oğlu Süleyman Florina mübâdillerinden bir başkasıdır⁴⁷. Ayrıca Yaşar oğlu Süleyman'ın kardeşi olduğu görülen Yaşar oğlu Hasan'ın eşi de Bergama'ya kaçmıştır⁴⁸. Florina mübâdillerinden Halim oğlu Kamil'in oğlunun İzmir'e firar ettiği defterde belirtilmiştir⁴⁹.

Yukarıda açıkladığımız toplam 20 firar olayında, aileler içerisinde birey olarak kaçanların olduğu gibi, ailecek iskân yerlerini terk edenlerde bulunmaktadır. İskân müdürlüğü bu gibi firar olaylarını da deftere işleyerek mübâdil ailelerin nüfusları ve durumlarını kontrol altına almayı düşünmüştür. Çünkü boşalan ev ve arazilerin, herhangi bir taşınır mal alamamış diğer mübâdil veya muhacirlere verilmesi durumu ortaya çıkmıştı. Mübâdiller hakkında bilgiler ne kadar iyi tutulur ise, isteklere o derece yeterli cevaplar verilebilmektedir.

Selanik mübâdillerinden olan Mürşide Hanım, geldiği yerdeki metrukatına karşılık verilen mallardan başka Çanakkale-Küçükkuyu'dan

⁴¹ a.g.e., s.37.

⁴² a.g.e., s.38.

⁴³ a.g.e., s.38.

⁴⁴ a.g.e., s.41.

⁴⁵ a.g.e., s.42.

⁴⁶ a.g.e., s.43.

⁴⁷ a.g.e., s.44.

⁴⁸ a.g.e., s.50.

⁴⁹ a.g.e., s.49.

da zeytinlik talep etmektedir. Bundan dolayı Çanakkale İskân Müdürlüğü, İskân Müdüriyeti Umumiyesine başvurarak zeytinlik verilip verilemeyeceğini sormuş ve “uygun” cevabını almıştır⁵⁰. Her mübâdil bu uygun cevabını alamıyordu. Bazı iskân mıntıklarında yeterince tarla, bağ veya işlenecek arazi olmadığı neden gösterilerek, ek talepte bulunan mübâdil veya muhacirlere olumlu cevap verilmiyordu. Fakat buna rağmen geldiği yerde evi ve arazisi olan her mübâdile karşılığı olan ev ve arazi dağıtımı yapıyordu.

Sonuç olarak Çanakkale merkeze gelmiş olan Selanik mübâdillerinin yeterli derecede mal edindikleri görülmektedir. Ancak geldikleri yerde düzenli bir hayat içerisinde olduklarından dolayı, onlar açısından yeni topraklarına alışmak zor bir durumdur. Bu sebeple aldıkları topraklar yeterli gelse de, önceki topraklarından aldıkları verimi alamadıklarını, yeni topraklarının kendileri için verimsiz olduklarını düşünmektedirler. Mübadiller ve muhacirler, yeni geldikleri yerleri ilk başlarda sevmeyebilir ve buralardan firar edebilirler. Selanik ve civarından mübadele kapsamında Çanakkale merkeze gelen mübadiller arasında da firar olayları olmasına rağmen, mübadillerin çoğu, yavaş yavaş yeni hayatlarına uyum sağlamışlardır.

⁵⁰B.C.A., T.İ.G.M., 272. 1.3 / 82. 21. 16., 22 Nisan 1928.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

1.Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (B.C.A.)

Toprak İskân Genel Müdürlüğü (T.İ.G.M):Fon Kodu: 272..0.0.0

2. Çanakkale Köy Hizmetleri İl Müdürlüğü Arşivi

Göçmen Esas Defteri, 1927 Yılı Mübadil Göçmenlere Ait Fihrist.

Resmi Yayınlar

Düstur

3. tertip, c.V, İstanbul 1931.

T.B.M.M. Zabıt Cerideleri

Devre: II, İçtima: I, c.III, Ankara 1968.

Devre: II, İçtima: II, c. VII/I, Ankara 1968.

Devre: II, İçtima: II, c. IX, Ankara 1975.

Devre: II, İçtima: II, c. X, Ankara 1975.

Sürelî Yayınlar

Gazeteler

Ahenk (İzmir)

Hakimiyet-i Milliye (Ankara)

İleri (İstanbul)

Sada-yı Hak (İzmir)

Tanin (İstanbul)

Dergi

Ayın Tarihi

Makaleler

ARI, Kemal, “Mübadile Göçmenlerini Türkiye’ye Taşıma Sorunu ve İzmir Göçmenleri(1923–1924)”, **Ç.T.T.A.D**, 1/ 1, İzmir 1991, s. 13–46.

BARKAN, Ömer L., “Harp Sonu Tarımsal Reform Hareketleri”, **Türkiye’de Toprak Meselesi, Toplu Eserler I**, İstanbul 1980, s. 23-105.

ÇANLI, Mehmet, “Yunanistan’daki Türklerin Anadolu’ya Nakledilmesi II”, **Tarih ve Toplum**, Sayı: 130, İstanbul 1994, s.51–59.

ÇAPA, Mesut, “Lozan’da Öngörülen Türk Ahâli Mübâdelesinin Uygulanmasında Türkiye Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti’nin Katkıları”, **Atatürk Yolu**, Yıl:1 Sayı:2, Ankara 1988, s. 241–256.

ORHONLU, Cengiz “Yunan İşgalinin Meydana Getirdiği Göç ve Yunanlıların Yaptıkları Tehcirin Sonuçları Hakkında Bazı Düşünceler”, **Bellekten**, XXXVII / 148, Ankara 1973, s. 485–495.

Kitaplar

ADIYEKE, Ayşe N., **Yunanistan Sınırları İçinde Müslüman Cemaat Örgütlenmeleri: Cemaat-ı İslamiyeler 1913–1998**, Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi Yayınları, Ankara 2001.

ARAR, İsmail, **Hükümet Programları (1920–1965)**, İstanbul 1968.

ARI, Kemal, **Büyük Mübadele Türkiye’ye Zorunlu Göç(1923–1925)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995.

BAYAR, Celâl, **Ben de Yazdım Milli Mücadeleye Giriş**, c.V, İstanbul 1967.

CENGİZKAN, Ali, **Mübadele Konut ve Yerleşimleri**, Arkadaş Yayıncılık, Ankara 2004.

İşkân-ı Teâvün Cemiyeti Umûmî Kongre Mübâdele Encümeni Mazbatası, İzmir 1339.

KEYDER, Çağlar, **Türkiye’de Devlet ve Sınıflar**, İletişim yayınları, İstanbul 1993.

Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar Belgeler, c. II, Takım: 2, Çev. Seha L. Meray, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Ankara 1973.

SOYSAL, İsmail, **Tarihçeleri ve Açıklamalarıyla Birlikte Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları C.I (1920–1945)**, T.T.K, Ankara 1983.

SVORONOS, N. J., **Yunanistan Nüfusu ve Yunanistan Nüfus Sayımları**, Çev. M. Galip, Ankara 1935.

